

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
האגף לחינוך מבוגרים

אזרחות

תוכנית לימודים ברמת יוד כיתות

התוכנית נכתבה ב-2012 ע"י:

איילה סיטבון

נחמה שלומאי

התוכנית עודכנה ב-2016 ע"י: גליה ברוידא

התוכנית עודכנה למסלול י' כיתות ב-2019 ע"י: אושרית ביבי

תחולה: ממועד חורף תש"ף 2020

כל הזכויות שמורות לאגף לחינוך מבוגרים, משרד החינוך ©

תוכן עניינים :

פרקי התוכנית	לו"ז	עמוד
מבוא : מהי אזרחות?	3 שעות	3
פרק א': המדינה הדמוקרטית	14 שעות	4
פרק ב': מגילת העצמאות - ישראל מדינה יהודית ודמוקרטית	13 שעות כולל סיור	7
פרק ג': מאפייניה של מדינת ישראל כמדינה יהודית	8 שעות	8
פרק ד': הבחירות הדמוקרטיות	10 שעות	9
פרק ה': הרשות המחוקקת - הכנסת	16 שעות כולל סיור	10
פרק ו': הרשות המבצעת - הממשלה	7 שעות	11
פרק ז': הרשות השופטת	14 שעות כולל סיור	12
פרק ח': מנגנוני פיקוח וביקורת על השלטון	10 שעות כולל תרגיל	13
פרק ט': נשיא המדינה	5 שעות	14
רשימה ביבליוגרפית		15
	סה"כ: 100 שעות	

מבוא: מהי אזרחות?

מטרות כלליות

- לערוך היכרות ראשונית עם המקצוע.
- להבהיר את חשיבותו של המקצוע ואת הרלוונטיות שלו לחיי היום יום של הלומדים.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יגדירו מהי מדינה ומהם ארבעת מרכיביה.
- הלומדים יבחינו בין דמוקרטיה לבין צורות משטר אחרות: דיקטטורה ומונרכיה.

ביבליוגרפיה		הערות	מושגים	מספר שעות
"ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"		דיקטטיות	מהי אזרחות?	
9-5	14-12 26-23 64	הסבר על מהות המקצוע ועל חשיבותו, התייחסות לאירועים אקטואליים	מדינה	3
13-12	42 207-200	מאפייני המדינה	דמוקרטיה דיקטטורה מונרכיה	
		היכרות עם סוגי משטרים. יש להבחין בין מונרכיה חוקתית (ייצוגית/פרלמנטרית) לבין מונרכיה אבסולוטית.		

פרק א': המדינה הדמוקרטית

מטרות כלליות

- ליישם את הלומדים על מוצאה של הדמוקרטיה (כדמוקרטיה ישירה) ועל אופיה כיום.
- להסביר ללומדים כי דמוקרטיה היא לא רק צורת ממשל אלא גם תרבות ואורח חיים.
- להסביר ללומדים את עקרונות הדמוקרטיה.
- ללמד את כללי המשחק הדמוקרטי.
- לבדוק איך עקרונות הדמוקרטיה באים לידי ביטוי בחיי היום יום שלנו.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יבינו את עקרונות הדמוקרטיה.
- הלומדים יבינו ויישמו כי בדמוקרטיה לא תמיד יש תשובות חד משמעיות לכל המצבים. לפעמים יש סתירות והתנגשויות בין זכויות אדם ואזרח, שיש ליישב לפעמים בבית משפט.
- הלומדים יידעו כי עקרונות הדמוקרטיה מיושמים בכל תחום בחיינו.

מספר שעות	מושגים	הערות דיסקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
14	דמוקרטיה דמוקרטיה ישירה דמוקרטיה עקיפה/ייצוגית משאל עם	הסבר על מקור הדמוקרטיה ומאפייני הדמוקרטיה העתיקה באתונה, התפתחותה של הדמוקרטיה הייצוגית. משאל עם כשריד לדמוקרטיה הישירה בימינו.	83 130-127
	עקרונות הדמוקרטיה: א. שלטון העם ורעיון הייצוג ב. בחירות – חילופי שלטון	יישום הדמוקרטיה הייצוגית: העם שולט באמצעות נציגיו, הנבחרים באופן דמוקרטי בתהליך של בחירות.	83 92-90 101-97 158-154 165-163

	100	חשיבות הכרעת הרוב וההגנה על זכויות המיעוט.	ג. הכרעת הרוב וזכויות המיעוט	
	101-100	בשלב זה, ציון בלבד של דרכי הפיקוח (ידונו בהרחבה בהמשך): - הפרדת רשויות - בחירות - חקיקה - בג"ץ - דעת קהל - אמצעי התקשורת	ד. הגבלת השלטון	
	108-107	משמעות שלטון החוק: כולם, הן השלטון והן האזרחים, כפופים לחוק שנחקק בהליך דמוקרטי.	ה. שלטון החוק	
	116-92	הסבר מקדים על ההבדל בין זכויות אדם לזכויות אזרח. כל זכות תילמד בעזרת דוגמאות מחיי היום-יום, התלמידים יידרשו לנתח אירועים שבהם חלה פגיעה בזכות יסוד. הדגשת המגבלות החלות על זכויות אלו כאשר הן מתנגשות זו בזו, פוגעות בחירות האחר או בביטחון המדינה.	ו. זכויות וחירויות הפרט / זכויות יסוד	

			<p>(1) הזכות לחיים וביטחון</p> <p>(2) חופש התנועה</p> <p>(3) הזכות לקניין (חומרי ורוחני)</p> <p>(4) הזכות לשוויון</p> <p>(5) הזכות להליך הוגן</p> <p>(6) הזכות לכבוד (הזכות לפרטיות הזכות לשם טוב)</p> <p>(7) חופש המחשבה והמצפון</p> <p>(8) החופש הביטוי</p> <p>(9) חופש הדת</p>	
--	--	--	---	--

פרק ב': מגילת העצמאות – מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

מטרות כלליות:

- להקנות ללומדים את הרקע ההיסטורי ואת הסיבות להקמת המדינה.
- לעמוד על כך שהמגילה היא המסמך שקובע את אופייה המיוחד של המדינה כיהודית ודמוקרטית.

מטרות אופרטיביות:

- הלומדים יבינו את ייחודה של מדינה ישראל בשל הגדרתה מראש כמדינה יהודית.
- הלומדים יידעו ויבינו כי לעם היהודי יש זכויות היסטוריות פוליטיות ומוסריות להקמת המדינה.
- יידעו ויבינו את המשמעות הדמוקרטית של המדינה למרות שהמילה "דמוקרטיה" אינה מופיעה בה.

מספר שעות	מושגים	הערות דידקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
6	חלקי מגילת העצמאות : החלק ההיסטורי החלק הביצועי החלק ההצהרתי (כולל חלק הפניות)	זיהוי חלקי המגילה ודיון בכל אחד מהם.	29-21 324-317

פרק ג': מאפייניה של מדינת ישראל כמדינה יהודית

מטרות כלליות

- ליידע את הלומד כי ישראל הוגדרה כמדינה יהודית כבר במגילת העצמאות.
- להדגיש כי הזהות היהודית שלה משתקפת בסמלי המדינה, בחוקים שנחקקו בכנסת ובמוסדות וגופים שונים של המדינה (מוסדות דת ומוסדות אחרים).
- להסביר ללומד את המשמעות של מדינה יהודית ודמוקרטיה ואת המתח שקיים במבנה המיוחד הזה.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יבינו את המשמעות המיוחדת של מדינת ישראל כמדינה יהודית על סמליה חוקיה ומוסדותיה המיוחדים.
- הלומדים יכירו את המשמעות של מדינה יהודית ודמוקרטיה.
- הלומדים יבינו את הקשיים והמחלוקות שנובעים מהשילוב של מדינה יהודית ודמוקרטיה.

מספר שעות	מושגים	הערות דיסקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
8	לאום מדינה	הבהרת המושגים	11-10 33-32 61-60
	מדינת ישראל כמדינה יהודית	מאפיינים : - לפי מגילת העצמאות - סמלים בעלי אופי יהודי - חוקים בעלי אופי יהודי - כולל חוק השבות - מוסדות בעלי אופי יהודי	50-45 316-314 326-325 338-325

פרק ד': הבחירות הדמוקרטיות

מטרות כלליות

- להסביר את חשיבותן של בחירות במשטר דמוקרטי ולזהות את העקרונות הדמוקרטיים הבאים לידי ביטוי בהן.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יבינו כי בחירות במדינה דמוקרטית משקפות מרכיבים רבים של עקרונות הדמוקרטיה.
- הלומדים יכירו את מאפייני הבחירות במדינת ישראל.

מספר שעות	מושגים	הערות דידיקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
5	מאפייני הבחירות הדמוקרטיות	הבחירות משקפות את עקרונות הדמוקרטיה. מאפייני הבחירות הדמוקרטיות: - כלליות - חשאיות - שוות - מחזוריות	140-136 142-132 236-232

פרק ה': הרשות המחוקקת – הכנסת

מטרות כלליות:

- להביא לידיעתם את המושגים השונים הקשורים בכנסת.
- להקנות ללומדים את מבנה הכנסת ותפקידיה.
- לעמוד על תהליך החקיקה.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יידעו ויבינו כי לכנסת יש כוח רב וסמכויות :
- היא הגוף המחוקק : עיקר פעולת החקיקה מתבצעת על ידה.
- הלומדים יידעו ויבינו כי בידי הכנסת הסמכות והכלים לפקח ולבקר את הרשות המבצעת.
- הלומדים יבינו מדוע יש צורך לפקח על הממשלה.
- הלומדים יבינו כי גם כוחה של הכנסת ושל חבריה מוגבל.

מספר שעות	מושגים	הערות דיזקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
8	תפקידי הכנסת	א. חקיקת חוקים ב. פיקוח על הממשלה ג. בחירת בעלי תפקידים ד. אוזן קשבת לעם	247-239
	תהליך החקיקה	הבחנה בין הצעת חוק פרטית להצעת חוק ממשלתית, פירוט שלבי החקיקה, הדגמת תהליך החקיקה בכיתה, מדוע תהליך החקיקה כה ארוך?	242-240
	אופוזיציה שאלתא, הצעת אי אמון	חשיבות הפיקוח על הממשלה, דרכי הפעולה של האופוזיציה,	

פרק ו': הרשות המבצעת – הממשלה

מטרות כלליות:

- ליידע את הלומד על מקומה של הממשלה בישראל, על הרכבה ועל מערכת היחסים שלה עם הכנסת.
- ליידע את הלומד על תפקידיה וסמכויותיה של הממשלה.
- ליידע את הלומד על האפשרויות לסיום כהונתה של ממשלה ועל כינונה של ממשלה חדשה.
- ללמד את מבנה הממשלה, את דרכי עבודתה, את מעמדתם ואת סמכותם של השרים ושל ראש הממשלה.

מטרות אופרטיביות:

- הלומדים יבינו את מהותה והרכבה של הממשלה בישראל.
- הלומדים יידעו את תפקידיה, סמכויותיה ואחריותה של הממשלה ושל שריה.
- הלומדים יידעו ויבינו את תפקידו ואת סמכויותיו של ראש הממשלה.
- הלומדים יידעו ויבינו כי הממשלה היא הרשות המבצעת של המדינה ולא של הכנסת.
- הלומדים יבינו כי הממשלה נתונה באופן מתמיד לביקורת הכנסת ולביקורת של מוסדות נוספים (הרחבה עליהם בפרק על ביקורת המדינה).

מספר שעות	מושגים	הערות דיסקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
6	חוק יסוד: הממשלה	מהות הממשלה ותפקידיה, הרכב הממשלה,	166-160
	סיום כהונת הממשלה	סיום כהונתה של הממשלה וכינון ממשלה חדשה, תהליך כינונה של ממשלה חדשה	262-261
	ראש הממשלה	מעמדו וסמכויותיו	
	שרי הממשלה	מעמדם וסמכויותיהם	

פרק ז': הרשות השופטת

מטרות כלליות

- ליידע את הלומדים על העקרונות המנחים את מערכת המשפט בישראל ועל העקרונות הדמוקרטיים הבאים לידי ביטוי בעבודתה.
- להכיר את מערכת בתי המשפט בישראל.
- לעמוד מקרוב על תפקידיו של בג"ץ ועל חשיבותו בדמוקרטיה הישראלית.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יכירו את עקרונות המשפט בישראל ואת העקרונות הדמוקרטיים עליהם מושתתת המערכת המשפטית.
- הלומדים יכירו את מערכת בתי המשפט.
- הלומדים יידעו את תפקידיו של בג"ץ את דרכי התנהלותו ואת חשיבותו הרבה לדמוקרטיה הישראלית.

מספר שעות	מושגים	הערות דידיקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
8	מערכת בתי המשפט : בית משפט השלום בית המשפט המחוזי בית המשפט העליון ערכאה	מבנה מערכת המשפט, סמכויות הערכאות	191-182 275-265
	בג"ץ	חשיבותו ותפקידיו של בג"ץ.	
	בתי דין לעניינים מיוחדים : בתי דין דתיים בתי דין צבאיים בתי דין לעבודה	מערכת בתי הדין : סמכויותיהם ונחיצותם במערכת המשפט	

פרק ח': מנגנוני פיקוח וביקורת על השלטון

מטרות כלליות

- ליידע את הלומד על הצורך בפיקוח על השלטון.
- ללמד את הדרכים הפורמאליות והבלתי פורמאליות לפיקוח על השלטון.
- לטפל בתפקידה של התקשורת כגורם מפקח על השלטון.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יבינו את נחיצותם של ביקורת ופיקוח על השלטון במשטר דמוקרטי.
- הלומדים יכירו את הדרכים השונות לפיקוח על השלטון שקיימות במשטר הדמוקרטי.

מספר שעות	מושגים	הערות דיסקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
10	הפרדת רשויות	עיקרון הפרדת הרשויות כאמצעי פיקוח.	186-176
	פיקוח פורמאלי: - פרלמנט - מערכת המשפט - מבקר המדינה - נציב תלונות הציבור	דיון בליווי דוגמאות על תפקידיהם וחשיבותם של מוסדות הפיקוח השונים.	290-280
	פיקוח בלתי פורמאלי: - אמצעי התקשורת - הפגנות ושבתות - אמנות מחאה - דעת קהל	דיון בליווי דוגמאות על דרכי הפעולה וההישגים של מנגנוני הפיקוח הבלתי פורמאליים.	150-143
208-206			

פרק ט': נשיא המדינה

מטרות כלליות

- ללמוד על מעמדו של נשיא המדינה בישראל ועל תהליך בחירתו.
- לדון בתפקידיו ובסמכויותיו של הנשיא.
- לדון בזכויותיו ובהגבלות המוטלות עליו וכן בסוגיית חסינותו.

מטרות אופרטיביות

- הלומדים יכירו את מעמדו ואת תהליך בחירתו של הנשיא.
- יידעו מהם תפקידיו, זכויותיו, מגבלותיו וחסינותו של הנשיא.

מספר שעות	מושגים	הערות דידקטיות	בביליוגרפיה "ערכים ואזרחים" "להיות אזרחים במדינת ישראל"
6	בחירת הנשיא תפקיד ייצוגי תפקיד סמלי חסינות הנשיא	מעמד הנשיא, פירוט תפקידיו וסמכויותיו, הזכויות והמגבלות המוטלות על הנשיא, הדיון סביב מעורבות הנשיא בענייני פוליטיקה וחברה	299-293
	סמכות החנינה	ייחודה של סמכות זו, הסבר בליווי דוגמאות של חנינות מפורסמות	202-197

רשימה ביבליוגרפית לתוכנית הלימודים באזרחות:

1. "ערכים ואזרחים", מכון ון ליר

2. מנדלסון דוד, "להיות אזרח במדינה", הוצאת מורן, 2014